

Համազասպ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ՀԱՅԿԱՉՈՐԻ ԲՆԱԿԱՎԱՅՐԻ 2010Թ. ՊԵՂՈՒՄՆԵՐԻ ՆԱԽՆԱԿԱՆ
ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

2010թ. Հայկաժողովի հուշարձանախմբի պեղումներն իրականացվեցին երկու տեղամասերում՝ քարանձավային բնակավայրում և վերին դարավանդի ելուստի վրա գտնվող ուշուրարտական ամրոց-բնակավայրում:

Քարանձավային բնակավայրի ստորին դարավանդի 2009թ. պեղումների ընթացքում հայտնաբերվել էր բնական մի քարանձավ: Հետաքրքիրն այն է, որ այս մակարդակի վրա քարանձավներ լինելու մասին հուշող արտաքին նշաններ չկան: Քարանձավը, ինչպես ցույց տվեցին պեղումները, բաղկացած էր մեծ և փոքր սրահներից, որոնցից մեծը գտնվում էր անմիջապես սանդղաջրվեժի երկրորդ ջրամբարի տակ: Քարանձավի կամարի մուտքի մասը փլուզված էր: Երկու քարանձավները միայն կիսով չափ՝ մոտ 1 մ հաստության շերտով էին լցված հողով, ինչը ցույց էր տալիս, որ փլուզված մասը բավականին լավ փակել էր վերին դարավանդներից քարանձավ ներխուժող ջրերի և ջրաբերուկ հալի ճանապարհը:

Այս համալիրը, գտնվելով ավազաքարի շերտի մեջ, ձևափոխումների կարիք ունեցել: Քարանձավի մուտքի կամարային մասն ամենայն հավանականությամբ փլվել է 11-րդ դարում տեղի ունեցած երկրաշարժից, որից հետո բնակիչների կողմից դուրս եկելով օգտագործման համար պիտանի իրերը և առարկաները, և կոպտատաշ քարերից կառուցված, դեպի քարանձավի մուտք տանող միջանցքը արտաքինից երկրորդ անգամ փակվել է քարաշար պատով: Սա, ամենայն հավանականությամբ, արվել է անվտանգության նկատառումներից ելնելով:

Քարանձավային այս համալիրի հետագա օգտագործման ոչ պիտանելիությունը պայմանավորված է մասնաձևի հանգամանքով, որ երկրորդ սրահի վերևում գտնվող, ավազաքարի մեջ փորված թիվ 2 ջրամբարների պատերին և հատակին երկրաշարժի ետևանքով առաջացել են ճեղքվածքներ, և բնական է, որ սանդղաջրվեժով հոսող ջրերը այդ ճեղքերի միջով պիտի թափվեին քարանձավ:

2009թ. այս քարանձավային համալիրի պեղումներն ընդհատվեցին, որովհետև տեղի ունեցավ առաջին սրահի մուտքին հարող կամարածև հատվածի մի նոր փլուզում, որը խիստ վտանգավոր էր դարձնում տվյալ աշխատանքը:

2010թ. քարանձավի մուտքի մասը և առաստաղի ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ վերջին փլուզումից հետո վտանգավոր նոր փոփոխություններ չկան, և շարունակվեցին այս համալիրի և դեպի հյուսիս նրան հարող լանջի հետագա պեղումները:

Ստորին դարավանդի թիվ 1 քարանձավի պեղումների ընթացքում պարզվեց, որ այն բաղկացած է բնական անցումով իրար միացած երկու սրահներից:

(Նկար 1, չափագրություն 1-4): Առաջին փոքր սրահում՝ մուտքից դեպի աջ, հայտնաբերվեցին թոնիր և պատի մեջ փորված մի բանի դարակներ: Երկրորդ սրահում, որը

ավելի մեծ է, հայտնաբերվեցին ոչ խորը տնտեսական հոր և 20-30սմ տրամագծով մի քանի փոսեր, որոնք հավանաբար ծառայել են կարասներ դնելու համար: Բացի համալիրի մուտքը տանող միջանցքի պատերից՝ առաջին և երկրորդ սենյակներում ավազաքարե բնական պատերին կիպ շարվել են կոպտատաշ տուֆից ցածր պատեր: Ամենայն հավանականությամբ այն հատվածները, որտեղ բնական ավազաքարը եղել է ավելի փխրուն, լրացուցիչ ամրացվել են ցածր, քարաշար պատով:

Նույն պատկերը մենք ունենք վերին դարավանդի թիվ 1 համալիրի առաջին հարկի առաջին սրահում և նույն դարավանդի թիվ 2 և 3 համալիրներում:

Ստորին դարավանդի թիվ 1 քարանձավի պեղումներով հայտնաբերված նյութերը շատ փոքրաքիվ են, ինչը հավանաբար պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ փլուզումից հետո այն ամբողջապես դատարկվել է բնակիչների կողմից: Ի տարբերություն քարանձավի ներսույթի՝ նրան հարող հարթակից, ինչպես նախկին տարիների պեղումների ժամանակ, այնպես էլ 2010թ. հայտնաբերվել են 10-13-րդ դարերին վերաբերող մեծ քանակությամբ տարատեսակ խեցեղենի բեկորներ:

Քարանձավից հայտնաբերվել են ընդամենը երկու անոթներ: Դրանցից մեկը դեղնադարչնագույն արտաքինով, գնդաձև իրանով, իրանի փքուն մասի վրա իրար զուգահեռ երկուական գծերով ակոսված զարդով, բարձր վզով, կլորացված, քիչ հետ ճկված շուրթով մի սափոր է, որը գտնվել է միջանցքը փակող պատի անմիջապես հետևում: Երկրորդը կարմիր, փայլեցված արտաքինով, երկթեք իրանով, դեպի ներս հակված վզով, ուղիղ կտրված շուրթով անոթ է: Իրանի վերին մասում ունի բլրակով, փոքր-ինչ վեր ցցված դիրքով ունկ, իսկ իրանի հակադիր կողմում այն բացակայում է, թեև երևում է ունկի տեղը, որը հավանաբար պոկվել է հենց պատրաստման ժամանակ, քանի որ մակերեսը կոկված է և փայլեցված: Անոթն արտաքինից կարմիր է ներկված, իսկ դեղնավուն աստառի վրա շուրթի միայն եզրին է պահպանվել կարմրի անցյալ հատված (նկար 2):

Դեպի հյուսիս հարթակի հետագա պեղումների ընթացքում բացվեցին լանջին զուգահեռ մի քանի պատեր: Քանի որ ավազաքարից կազմված լանջը թույլ ապար է և շատ արագ է ենթարկվում էռոզիայի, աստիճանաձև շարված պատերով ամրացրել են քարանձավների արտաքին կողմը:

Առաջին քարանձավից հյուսիս, հարևանությամբ հայտնաբերվեց ևս մեկ քարանձավ, որը ևս ուներ դեպի մուտք գնացող մոտ մեկ մետր լայնությամբ քարաշար միջանցք (նկար 3): Երկրորդ քարանձավը նույնպես բաղկացած էր երկու սրահներից: Երկու սրահներն էլ պատերի տակ և հաղորդակցման մասում ունեն նույնպիսի քարաշար պատեր: Այս քարանձավում ևս տեղի է ունեցել փլուզում: Միջանցքից հետո, առաջին սրահի առաստաղից պոկվել և թափվել են ավազաքարի մեծ զանգվածներ: Ե՛վ առաջին, և երկրորդ սրահներում ավազաքարե առաստաղն ունի մեծ ճաքեր: Ի տարբերություն առաջին քարանձավի՝ այստեղ ջրաբերուկ հողաշերտը, որով ծածկված է քարանձավների հատակը, շատ ավելի քիչ է: Թոնիլի մասում ծխահեռացման և լույսի թափանցման անցք չկար (հավանաբար այդ հատվածը ոչնչացվել էր փլուզման ժամանակ), երկրորդ համալիրի առաջին սրահում՝ մուտքից աջ, որտեղ ամենայն հավանականությամբ նույնպես եղել է թոնիլ, առաստաղին տեսանելի էր ծխահեռացման համար փորված անցքը՝ լցված հողով և քարաբեկորներով: Այս երկու քարանձավների և՛ չափերը, և՛ բնական լուսավորության բացակայությունը թույլ են տալիս ենթադրել, որ սրանք ամենայն հավանականությամբ ունեցել են տնտեսական նշանակություն: Միջանցքի բացվելուց հետո թիվ 2 քարանձավը դեռևս պեղված չէ փլուզման վտանգի պատճառով:

Ուշուրարտական ամրոց-բնակատեղիում 2009թ. պեղումների ժամանակ հայտնաբերվել էր մի սենյակ, որի պատերը վերաբերում էին երկրորդ շինարարական հորիզոնին: Պեղումների ավարտից առաջ սենյակի հյուսիսային պատի հետևում դրվեց 2x1 չափերով հետախուզական փոսորակ, որի հատակին՝ մոտ 2մ խորության մեջ, բացվեց ամրոց-բնակավայրի վաղ շրջանին վերաբերող սալահատակ: 2010թ. ըստ նախանշված ծրագրի՝ պեղվեց նախկինում հայտնաբերված կառույցի հյուսիսային կողմը՝ 6x6մ չափերով: Պեղումների արդյունքում բացվեց հյուսիս-հարավ ուղղությամբ մի պատ: Քանի որ արևելյան կողմում պատը շատ մոտ էր փոսորակի կտրվածքին, որոշվեց փոսորակը դնել պի արևելք և հյուսիս ընդարձակել 2-ական մետրով: Պատի երկու կողմերում հայտնաբերվեցին երկու կացարան, որոնցից արևելյանում բացվեց միջնապատին միացող կացարանի հարավային պատը: Արևմտյան կողմում հայտնաբերվեցին ստորին շերտ (առաջին շինարարական հորիզոն) կավածեփի հատակը և դրան վերաբերող մոտ 10 հզորությամբ մշակութային շերտը: Ամենայն հավանականությամբ, այստեղ կյանքն ինչ որ պահ դադարել է, և մշակութային շերտի վրա առաջացել էր մոտ 20-30սմ հզորությամբ չեզոք շերտ: Այնուհետև կյանքը վերսկսվում է, և ամուր տափանված մի նոր գետին ձևավորվում, որն իր մակարդակով համապատասխանում է 2009թ. պեղված հարավային սենյակի պատերի մակարդակին:

Արևմտյան սենյակի կավածեփի հատակի մեջ պատից 1,8մ հեռավորությամբ հայտնաբերվեցին հատակի մեջ փորված, մոտ 30սմ տրամագծով և նույնքան խորությամբ երկու կավածեփի փոսեր, որոնք ամենայն հավանականությամբ ծածկը պահող փայտյա սյուների բներ են (նկար 4): Նույնպիսի պատկեր բացվեց նաև արևելյան սենյակում: Արևմտյան սենյակի հյուսիսարևելյան կողմում՝ պատից ոչ հեռու, բացվեցին մոտ 10սմ լայնությամբ երկու այլ փոսեր, որոնք ծառայել են կենցաղային նշանակության փայտյա ինչ-որ կառուցվածքի համար: Երկու սենյակները բաժանող միջնապատը, չնայած բավականին մեծ լայնությամբ, հյուսիսային հատվածում փլուզված էր: Թափված քարերը հեռացնելուց հետո պարզվեց, որ պատը կառուցված է տափանված հատակի վրա, ինչը թույլ է տալիս ենթադրել, որ արևելյան և արևմտյան պեղված մասերը սկզբնապես եղել են միացյալ և ինչ-ինչ պատճառներով վերակառուցման արդյունքում առան-

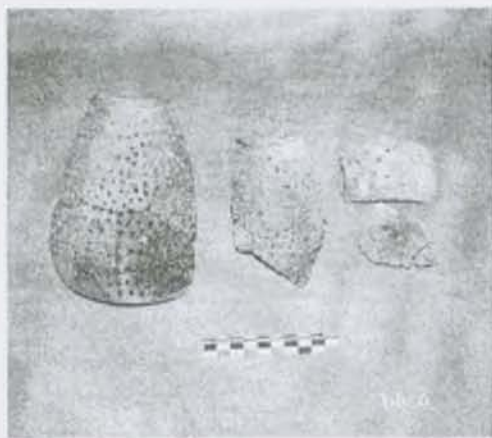
նացվել են մոտ 1մ լայնությամբ միջնապատով (չափագրություն 5-6): Եթե արևմտյան կողմում չեզոք շերտին փոխարինում է ամուր գետինը, որի վրա նստած մշակութային շերտը հարուստ է բազմաբնույթ խեցեղենով և այլ նյութերով, ապա արևելյան կողմում՝ մինչև միջնապատի վերին հատվածը, ամբողջովին լիցք է և թողնում է հետագայում չօգտագործված մասի կամ աղբանոցի տպավորություն:

Վերոհիշյալ պատի արևելյան կողմում շինարարական երկրորդ հորիզոնին վերաբերող կառույցների հետքեր չեն հայտնաբերվել: Ամենայն հավանականությամբ այստեղ ավելի ուշ կառույց չի դրվել, ինչը ենթադրելի էր նաև 2009թ. պեղված սենյակի հյուսիսային պատի երկրորդ երես չունենալու հանգամանքից:

Արևմտյան սենյակի ծեփած հատակի մեջ բացվեց հյուսիս-հարավ ուղղությամբ քարերի մի շարք, որը ամենայն հավանականությամբ ինչ-որ ավելի վաղ կառույցի մնացորդ է: Այս շարքի քարերի վերին մասերը, որ տեսանելի են նաև սենյակի հարավային մասում գտնվող սալահատակի մեջ, անցնելով նախկինում պեղված հարավային ուշ կառույցի պատի տակով՝ ստորին հատակի տակ, ավարտվում են դեպի արևմուտք դարձող անկյունով:

Ըստ նախնական դիտարկումների՝ և՛ վաղ, և՛ ուշ կառույցները եղել են գետնափոր կամ կիսագետնափոր:

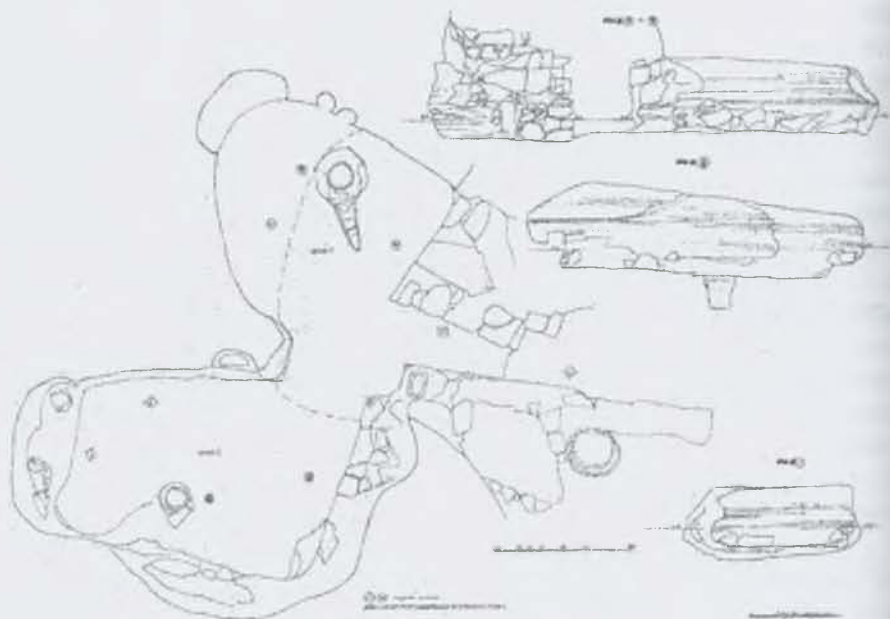
Ամրոցի պեղումների ընթացքում հայտնաբերվել են բազմաթիվ նյութեր, այդ թվում՝ քարից աշխատանքային գործիքներ, խեցեղենի բազմապիսի նմուշներ, ոսկորից աշխատանքային գործիքներ և կենցաղային իրեր:

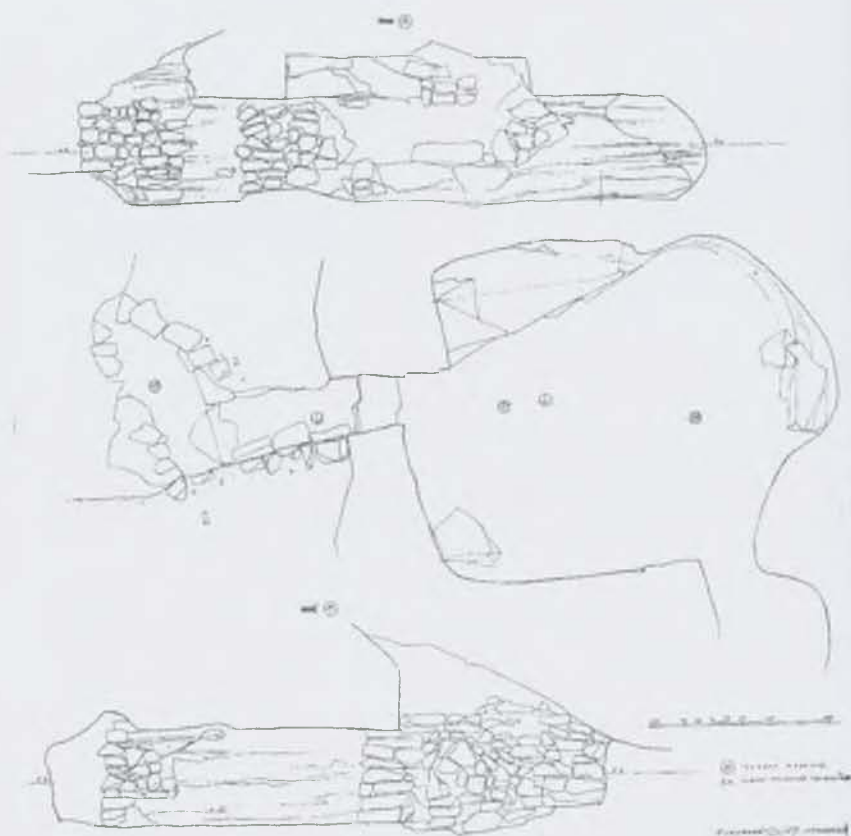
Առանձնապես ուշադրության են արժանի ստորին շերտից հայտնաբերված, արծվի խորանախշ պատկերով սև, փայլեցված թասի բեկորները (նկար 5) և վերին շերտից գտնված առանց նստուկի, ծակոտկեն պատերով խնկարկման անոթը (նկար 6): Նման անոթները հայտնի են դեռևս մ.թ.ա. 18-րդ դարի միջագետքյան հուշարձաններից¹: Կան նաև քարի դարին վերաբերող գտածոներ՝ պատրաստված վանակատից և դացիտից:

Ըստ հայտնաբերված նյութերի՝ ամրոց-բնակավայրը թվագրվում է մ.թ.ա. 7-6-րդ դարերով:

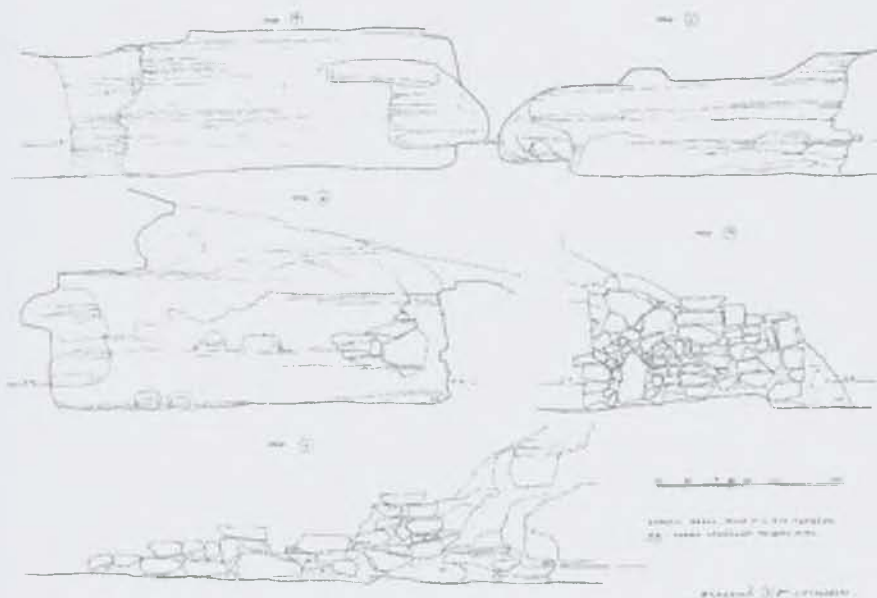
Հայկաձոր, քարանձավային բնակավայր,
ստորին հարթակ քարանձավ 1,

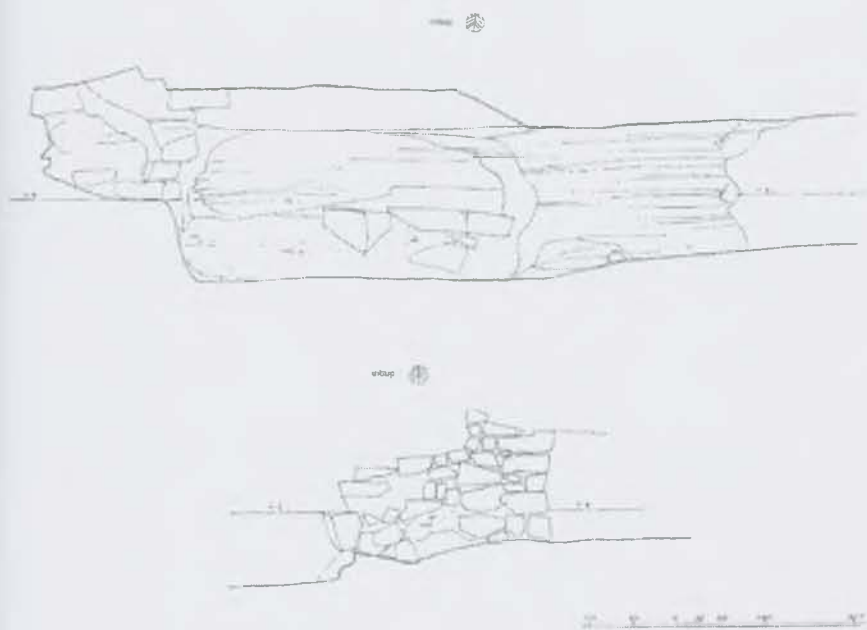
Հայկաձոր, քարանձավային բնակավայր,
ստորին հարթակ քարանձավ 1, սրահ 2

Հայկաժողովրդական պետության 2010թ. պետական նախնական արդյունքները
ստորին հարթակի քարանձավ 1, 1-ին սրահ

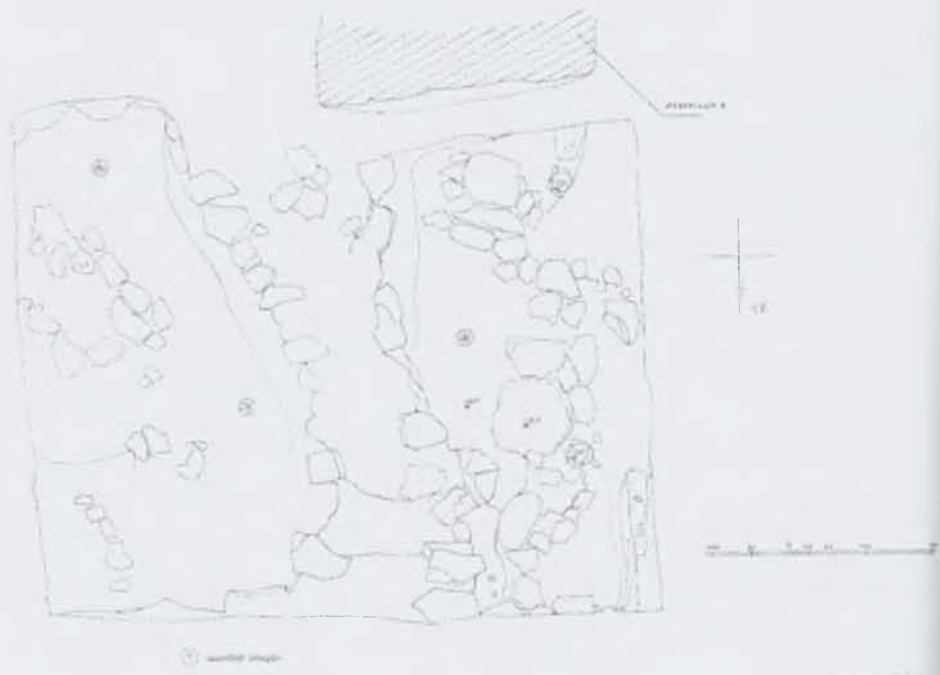
Հայկաժողովրդական պետության 2010թ. պետական նախնական արդյունքները
ստորին հարթակի քարանձավ 1,

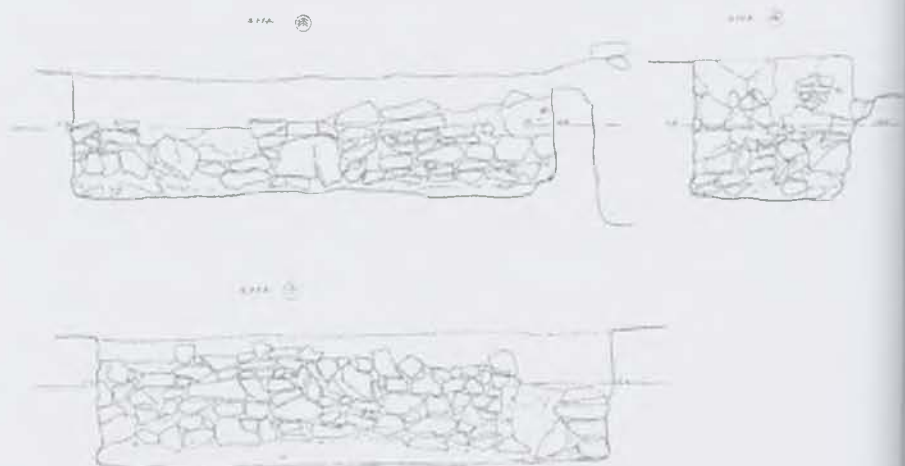
ՀԱՅԿԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ՄԵԼՈՒ
ԿԱՌԱՐԱԿՈՒՄԸ

ՀԱՅԿԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ՄԵԼՈՒ
ԿԱՌԱՐԱԿՈՒՄԸ

Հայկաձոր, ուշուրարտական ամրոց
հատակագիծ

Հայկաձոր, ուշուրարտական ամրոց
կալվածք

Հ. Բ. ԿԱՆԱՅԻ ԵՎ ԿԱՆԱՅԻ ԿԱՆԱՅԻ ԿԱՆԱՅԻ
Հ. Բ. ԿԱՆԱՅԻ ԵՎ ԿԱՆԱՅԻ ԿԱՆԱՅԻ ԿԱՆԱՅԻ

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Տարածություն 10 մ

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ИТОГИ РАСКОПОК ПОСЕЛЕНИЯ
АЙКАДЗОРА 2010г.

Резюме

А.Хачатрян

В 2010 году продолжались раскопки в пещерном комплексе в позднеурартском крепости-поселении. Завершились раскопки 1-ого пещерного комплекса на нижней террасе. Пещера состоит из двух залов, которые имели хозяйственное значение. По всей вероятности, еще в 11-ом веке свод пещеры возле входа был разрушен. Все пригодные вещи жителями были перенесены и вероятно в целях безопасности вход был замурован каменной кладкой. Рядом с этим комплексом была открыта и вторая пещера, в которой царил та же картина. По малочисленным материалам жизнедеятельность в этих пещерах прекратилась в первом этапе освоения в 11-ом веке.

В крепости-поселении раскопками были открыты разделенные толстой стеной 2 комнаты с глинобитными полами. Мощность культурного слоя здесь составляет около 2 метров. Обнаружены 2 строительные горизонты, которые разделены около 30-и сантиметровым нейтральным слоем и следы двух перестроек. Найдены большое количество керамики, орудия труда из разных материалов и предметы быта. По найденным материалам крепость предворительно датируется концом 7-ого и 6-ым веками до н.э.